

Branko Tošović (Grac)

Andrić u Bukureštu 1921. i 1922. godine

Rad je posvećen životu i radu Iva Andrića u Bukureštu, njegovom odnosu prema Rumuniji (kulturi, ljudima i jeziku te zemlje). Analiza je izvršena na osnovu **(a)** prikupljene građe tokom boravka u Bukureštu od 15. do 18. marta 2017 (naročito u Gradskom muzeju i Departmanu za rusku i slovensku filologiju Univerziteta u Bukureštu), **(b)** rada u Jugoslovenskom arhivu, Arhivu SANU i Zadužbini Ive Andrića u Beogradu (posebno u vrijeme studijskog boravka u Beogradu od 20. do 30. oktobra 2014. i od 7. jula do 2. avgusta 2015), **(c)** uvida u Andrićev dosije u Arhivu Ministarstva inostranih poslova u Bukureštu 10. oktobra 2017, **(d)** prikupljenog materijala i konsultacija sa članovima Departmana za rusku i slovensku filologiju Univerziteta u Bukureštu u periodu od 10. do 18. oktobra 2017, **(e)** građe iz Andrićevog Gralis-Korpusa, **(f)** dostupne literature.

0. Ivo Andrić boravio je u Bukureštu kao vicekonzul Generalnog konzulata Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 25. novembra 1921. do 30. novembra 1922.¹ Tada je generalni konzul bio Dobrivoje Svilaković (1870–1935), a ambasador Boško Čolak Antić (1871–1949). Između dva rata (1937) bio je u diplomatskoj službi u Bukureštu i Jovan Dučić (1871–1943).² Prije toga još je jedan poznati pisac službovao u glavnom gradu Rumunije – Milan Rakić (upućen je 1915. za savjetnika poslanstva Kraljevine Srbije). Ostao je u Bukureštu do novembra 1917.³ Srbija i Rumunija imaju dugu diplomatsku tradiciju.⁴

¹ V. Diplomatski spisi 1992: 12.

Andrić je sam tražio da ga premjeste iz Rima, o čemu piše Zdenki Marković iz Bukurešta 9. decembra 1921: *Kako sam došao ovamo mogu da Vam kažem, jer je vrlo kratko i prosto: tražio sam da me premjeste iz Rima, pa ma kuda. Srećniji su razgrabili bolja mjesta, a mene je zapao Bukurešt. Eto. Međutim, ma kako da je ovde rđavo uvijek je bolje nego u Rimu koji me je trovao i slamao* (Karaulac 2000: 218).

² On je bio prvi jugoslovenski diplomata u rang ambasadora.

³ U Bukureštu je boravio 1913. kao dopisnik Veljko Petrović (1884–1967). Više o tome v. Živković 1976: 29–37.

⁴ Prvo predstavništvo bila je Knjaževska srpska agencija otvorena 1836 (više o njoj v. Lopičić 2007: 92–100). O diplomatskom sporu povodom prenosa srpskog oružja preko Rumunije u Srbiju 1862. v. Lopičić 2007: 238–240.

1. Ivo Andrić: Bukurešt 1922.

1. U Andrićevom diplomatskom dosijeju, koji se čuva u Jugoslovenskom arhivu, pronašli smo tekst nepoznatog autora i bez datuma NALIČJE MINISTARSTVA INOSTRANIH POSLOVA, u kome se veoma kritički govori o predratnim jugoslovenskim diplomatskim predstavnicima, a među njima spominje se i Boško Čolak Antić.⁵

Mnogo i mnogo drugih egzemplara, koji za svoje mesečne pripadležnosti ne ulože ni jedan radni sat nalazili su se u ovom Ministarstvu, a što bi se tek reklo za neke poslanike u inostranstvu. Koliko miliona koštaju državu samo njihova balavičenja i provodi, a da ne govorimo o prouzrokovanim štetama usled njihovog nerada, nesa- vesnosti i nesposobnosti. Takav je bio Boško Čolak, dugogodišnji poslanik u Buku- reštu. Dvorski čovek, docnije Maršal dvora. Njegovim nehatom su naši dvoglasnici strahovito oštećeni agrarnom reformom u Rumuniji koja je izvedena prošlog Svet- skog rata. Ali je on zato bio rado viđen na rumunskom i našem Dvoru čiji je bio prvi najmlađi ministar po dolasku Kralja Petra 1903 godine. Ni na jednom svečanom balu i prijemu nije falio, ali zato mesecima nije otišao da potpiše akta u Poslanstvu. Ona se se gomimala u njegovoj kancelariji. Ležala su na stolu, po foteljama, gomi- lala se i na podu. Posledice ovakvog zastoja su često dobijale karakter zločina. Koli- ko su izgadnule porodice naših pečalbara ostajala bez hleba, jer su se kuriri vraćali praznih ruku iz Bukurešta, dok je njihov novac ležao tamo u depozitu. A koliko je njih ostalo i danas čekajući, jer su zarade njihove izgubljene i proneverene. Tek kad bude g. Ministar stigao i bio raspoložen, zagrne rukave i onu ćopavu rahitičnu ruku, pa sva akta redom, ne otvarajući, niti se interesujući, potpisuje – olovkom. Za to vreme su pored njega i u kancelariji veliki kerovi od rase. Voleo je sport, pa imao i štalu čistokrvnih konja. Isto tako je voleo lepe žene, muziku, piće i bahanalije. Sko- ro u svim noćnim centrima Evrope, po neku prijateljicu, koja svakog meseca dobiva

Tradicionalno su njegovani i trgovački odnosi. Jedan takav slučaj Andrić opisuje u noveli NOĆ U ALHAMRBI (objavljenoj 1924, dvije godine nakon boravka u Bukureštu), koja ovako počinje: *Onašem pokušaju da radimo s rumunskim petrolejom i našem putu u Buku- rešt ne bi imalo šta da se priča (to je upravo jedna bruka naša), da nisam tom prilikom ponovo sreo svog starog druga Nikolu Kriletića i proveo s njim jednu burnu noć, koja je još jednom u policijske raparte inostranstva unijela nekoliko naših imena.*

⁵ Čolak Antić je vršio dužnost diplomate-poslanika od 1918. do 1921. u Sofiji, Buku- reštu, Rimu i Stokholmu.

od njega ceh, – inače će biti skandala (NALIČJE MINISTARSTVA INOSTRANIH POSLOVA, Jugoslovenski arhiv u Beogradu [dalje JugArh], br. 334–134–915, s. 6).⁶

2. Bukurešt (Strada Lipscani) dvadestih godina XX vijeka
(Bucharest-www)

Leposava Bela Pavlović (1906–2004)⁷ u sjećanjima na Andrića ističe da su njen brat i Andrić bili od rane mladosti u diplomatskoj službi Ministarstva spoljnih poslova i dugi niz godina u njemu zajedno radili.⁸ A otac joj je bio otpravnik poslova u Bukureštu kada je Andrić došao.

⁶ U tekstu se ukazuje i na druge slabosti diplomatskih predstavnika u inostranstvu: „Izbegavali su troškove čak i za auto prilikom svečanosti i prijema, iako su kao šefovi predstavništava za to imali i specijalne kredite. Svi su trpali u džep, – da se što više nagrabe. Takav je bio i Steva Pavlović kao otpravnik poslova u Bukureštu, takav Spalajković u Parizu i mnogi drugi, dok je siromah pok. Rajko Vintrović, kao generalni konzul u Bukureštu – gdje je postojalo poslanstvo – svake nedelje sve svoje osoblje imao na ručku ili večeri, a vrlo često je održavao i zvanične prijeme“ (NALIČJE MINISTARSTVA INOSTRANIH POSLOVA, JugArh, 334–134–915, s. 3).

⁷ Prevodila je sa rumunskog i pisala o rumunskoj narodnoj književnosti. Bila je akademski slikar.

⁸ „Moj otac i moj stariji brat, kao i Andrić koji je po godinama bio između njih dvojice, bili su, svaki od svoje rane mladosti, u diplomatskoj službi Ministarstva spoljnih poslova ili inostranih dela, kako se ono između dva svetska rata zvalo: tri generacije, ali koje su dugi niz godina zajedno u Ministarstvu radile. To Ministarstvo spoljnih poslova bilo je malo po broju službenika, malo ako bi se poredila sa današnjim odgovarajućim nadležstvima. Celo je ono, valjda, imalo tada nešto više osoblja nego što ga ima danas jedna jedina ambasada. To će reći da su se svi u tom našem Ministarstvu dobro poznavali, bili prijatelji – ne samo diplomatski činovnici međusobno, već i administrativni slu-

Dok je moj otac bio otpravnik poslova u Bukureštu, došao je u tadašnji naš Generalni konzulat novi vicekonzul treće klase – Ivo Andrić, petnaest godina mlađi od mog oca, a petnaestak stariji od mene. Meni je bilo četrnaest, mom starijem bratu šesnaest, a njemu dvadeset devet godina. Družio se, naravno, sa našim roditeljima, ako mogu reći, isto toliko i sa nama, još decom. Umeo je da se ophodi sa mladima, da razgovara sa njima kao sa ravnima, sa mojim bratom pogotovu. Ja sam, kao najmlađa, uglavnom slušala i upijala sve što nam je objašnjavao. Našoj radosti nije bilo kraja kada nam je jednog dana podario primerak svog EX PONTA sa posvetom. Docije, u Beogradu, kad smo odrasli, to je druženje postalo još prisnije (Pavlović 1998: 135).

2. Za vicekonzula (diplomatskog službenika treće klase) Andrić je postavljen ukazom kralja Aleksandra I Karađorđevića 1. oktobra 1921 (br. 5259), što se vidi iz Andrićevog Službenog lista (JugArh, 334–134–558).

XVII Tok целокупне грађанске државне службе (*) — XVII Tok celokupne gradj									
Врста одлуке и орган који је одлуку донео	Датум и број одлуке	КАКВА ЈЕ ОДЛУКА (постављене, стицање стањности, помените по степ. осн. плате и остало означено у примедби под*)		КАКВА ЈЕ ОДЛУКА (постављене, стицање стањности, помените по степ. осн. плате и остало означено у примедби под*)		Категорија	Група	Степен осн. пл.	Степен осн. пл.
1. Указ	12 сеп. 1919.	секретар III кл. Министарства Вера							
2.	16 II-1920.	разрешен дужности секр. III кл. у Мин. Вера							
3. Указ Е. В. К.	14-III-1920.	постављен за вице консула Г. К. у Бу-Јурк III класе							
4. Дикто	1. X-1921.	Г. К. у Букуресту III класе							
	14. XI-1922.	Г. К. у Трсту II класе							

3. Fragment четврте strane Službenog lista Iva Andrića (JugArh, 334–134–558, snimio Branko Tošović [dalje B.T.])

Iz rubrike Podaci o kretanju u službi zaključujemo da je funkciju vicekonzula vršio od 1. oktobra 1921. do 14. novembra 1922, kada je prešao u Trst.

17. Подаци о кретању у служби									
Датум постављања	Датум разрешења	Датум премештаја	У чијој	Класи	У којој држави	У којој држави	У којој држави	У којој држави	Подношач
1. X. 1921.	—	1. X. 1921.	Бугарска	Б.	Бугарска	Бугарска	Бугарска	Бугарска	Ива Андрић
14. XI. 1922.	—	14. XI. 1922.	Бугарска	Б.	Бугарска	Бугарска	Бугарска	Бугарска	Ива Андрић
12. јануари 1923.	—	12. јануари 1923.	Бугарска	Б.	Бугарска	Бугарска	Бугарска	Бугарска	Ива Андрић

4. Fragment rubrike Podaci o diplomatskom radu Iva Andrića Službenog lista, JugArh, 334–134–558, B.T.)

Da Andrić nije bio u Bukureštu do kraja oktobra 1921, potvrđuje i telegram upućen 10. 10. 1921. Ministarstvu spoljnih poslova od strane ambasadora Luja Bakotića (1867–1941) u Rimu sa molbom da Andrić, kao jedini činovnik Poslanstva, ostane dok ne stigne novi sekretar.

žbenici i momci – od kraljevskog poslanika do najmlađeg poslužitelja, i to ne samo oni, već i njihove porodice“ (Pavlović 1998: 135).

334-134-585

МИНИСТАРСТВО СПОЉНИХ ПОСЛОВА
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца
политичко одељење

Београд 19..... год.

ТЕЛЕГРАМ

Опшављен из Рима 10 октобра у 1921 сати 10,40 мин. пре после подне

Примљен у Београд 11 октобра у 1921 сати 8,56 мин. пре после подне

У одговор на ваш телеграм Нов.Бр. 5259
молим одговорити да секретар Андрић, који је једини чиновник
овог Посланства, још не стигне нов секретар,
Андрић води да му Министарство на рачун путних трош-
кова пошаље 2.000 франка, да би се могло отпутovati.
Молим одговорити ми телеграмом.

Бр. 644 Б А К О Т И Ћ

5. Telegram iz Rima 10. oktobra 1921. godine (JugArh, 334-134-585, B.T.)

U nastavku prepiske 15. oktobra 1921. ambasador moli da se Andriću za odlazak iz Rima pokriju putni troškovi jer Poslanstvo „nema u kasi novca“.

334-134-586

МИНИСТАРСТВО СПОЉНИХ ПОСЛОВА
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца
политичко одељење

Београд 19..... год.

ТЕЛЕГРАМ

Опшављен из Рима 15-Х-1921г. сати мин. пре после подне

Примљен у Београд 18-Х-1921г. сати мин. пре после подне

У одговор на ваш телеграм нов.Број 5387 извешта-
вам да Посланство нема у каси новца да може за путне трошкове се-
кретару Андрићу. Зато молим да Министарство пошаље омиг новац.

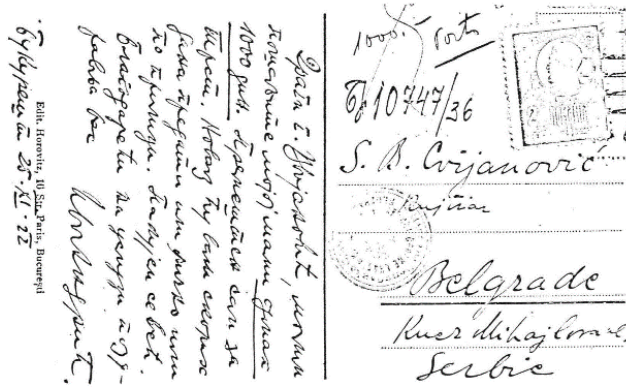
Број 657 Б А К О Т И Ћ

6. Telegram iz Rima 15. oktobra 1921. (JugArh, 334-134-586, B.T.)

Problem putnih troškova pozitivno je riješen odlukom Blagajničkog odjelje-
nja Ministarstva inostranih poslova br. 13698 od 18. oktobra 1921.

Političko odjeljenje (sa potpisom *Pašić*, ispod koga stoji još jedan, nečitak, potpis i datum 4. XI 19321) šalje 3. novembra pismo ambasadoru Bakotiću sa zahtjevom da se Andrić odmah uputi na novu dužnost (*Molim uputite odmah*

⁹ Radi se o knjizi Dragutin Prohaske FJODOR MIHAJLOVIČ DOSTOJEVSKI, STUDIJA O SVE-SLAVESNKOM ČOVJEKU (Zagreb, 1921).

8. Dopisnica S. Cvijanoviću 25. novembra 1922. godine (Popović 1976: 36).

Iz pisma S. Cvijanoviću 10. decembra 1921. saznajemo da je Andrić stano-
vao u ulici Strada Frumoasa 14 (Karaulac 1996: 85).

9. Kuća u Strada Frumoasa 14 u kojoj je Andrić stanovao (B.T.)

Tadašnja (i sadašnja) Ambasada Srbije nalazila se u ulici Dorobantilor 34.

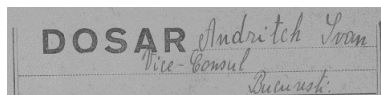
10. Ambasada Srbije uz Bukureštu, Calea Dorobantilor 34

Jedna manja ulica u Bukureštu danas nosi njegovo ime.

11. Andrićeva ulica u Bukureštu (B.T.)

3. U Arhivi Ministarstva inostranih poslova (Ministerul Afacerilor Externe) u Bukureštu čuva se diplomatski dosije Iva Andrića pod brojem 17, Litera A, N. 7.

12. Andrićev dosije u Arhivu Ministarstva inostranih poslova Rumunije u Bukureštu (10. 10. 2017, B.T.)

U dosijeu se nalazi dokument br. 50035/921 koji je Andrić popunio i potpisao 6. januara 1922. godine:

13. Andrićev potpis u dosijeu koji se čuva u Arhivu Ministarstva inostranih poslova Rumunije u Bukureštu (10. 10. 2017, B.T.)

Na prvoj strani stoji:

- 1) zvanje – *viceconsul*,
- 2) datum imenovanja za vicekonzula – *1. Octombrie 1921.*

Ad No. 50035/921.

Nom et prénoms		Titres et qualités	Date de la nominations sous les fonctions	Etat civil marié ou célibataire	Adresse
de famille	de baptême				
Andrić	Ivo	vice consul	1 Octobre 1921	célibataire	

(Signature) Ivo Andrić

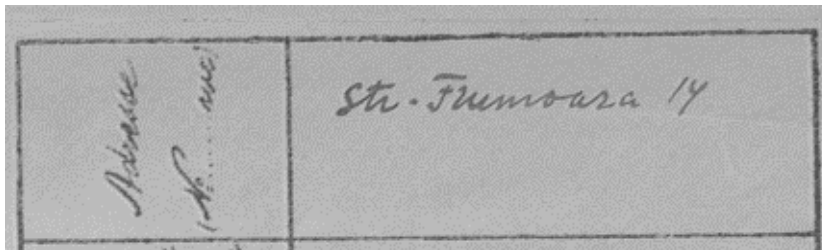
Residence: Bucarest. (date) 6 Janvier 1922

14. Prva strana popunjenog upitnika u Andrićevom dosijeu u Arhivu Ministarstva inostranih poslova Rumunije u Bukureštu (10. 10. 2017, B.T.)

3) bračno stanje – neoženjen:

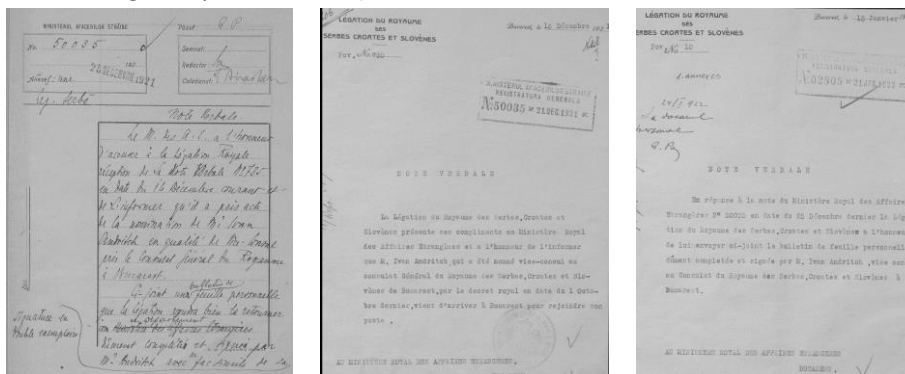
Etat civil marié ou célibataire	célibataire
---------------------------------------	-------------

15. Rubrika o bračnom stanju u Andrićevom dosijeu u Arhivu Ministarstva inostranih poslova Rumunije u Bukureštu (10. 10. 2017, B.T.)

4) adresa stanovanja – *Str. Frumoasa 14.*

16. Oznaka adrese stanovanja u Andrićevom dosijeu u Arhivu Ministarstva inostranih poslova Rumunije u Bukureštu (10. 10. 2017, B.T.)

U Andrićevom dosijeu nalazi se još *NOTA VERBALE* u rukopisu (pod brojem 50035 sa odštampiljanim datumom *25. decembar 1921*) i u dvije štampane verzije poslate iz Ambasade Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (jedna 16. decembra 1921, a druga 15. januara 1922).

17. Andrićev dosije u Arhivu Ministarstva inostranih poslova Rumunije u Bukureštu (10. 10. 2017, B.T.)

U dokumentu *INVENTAR: FOND DOSALE PERSONALE AL DO GARELOR LEGATIUNILOR STRĂINE ĂN ROMÂNIA* (oktobar 2007, 106 s.) pronašli smo na strani 74 informaciju o Andrićevom dosijeu: on je zaveden kao 17/Reprez AZ (Rubrika Srbija nalazi se na str. 74–79).

U dokumentima (a) *Inventarul: Jugoslavia 1920–1944*, novembar 1962, 135 s. i (b) *INVENTARUL: DOSARE SPECIALE*, vol. 1: 1920–1924. nismo pronašli ništa što se odnosi na Andrića.

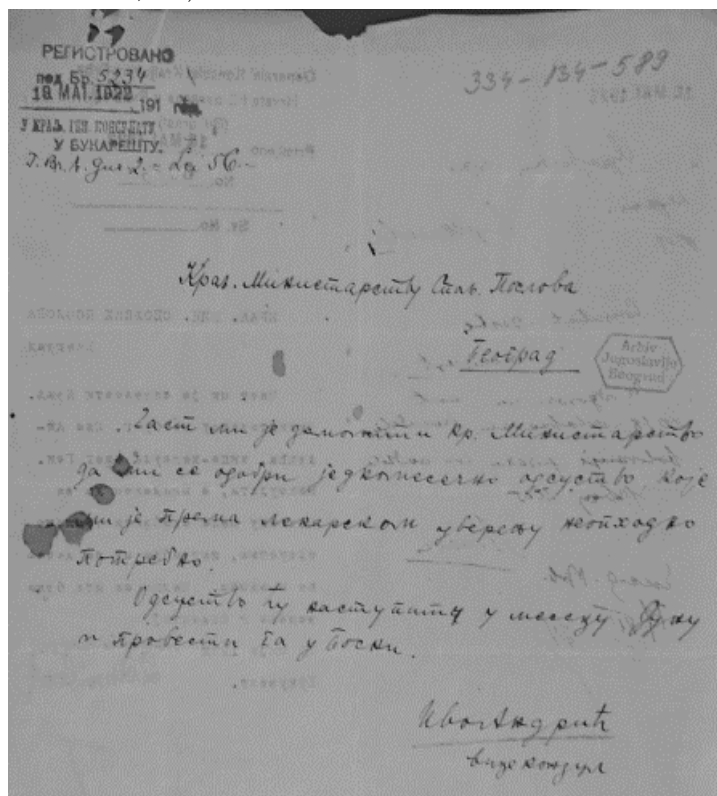
4. Andrić je u Bukureštu zatražio 19. maja 1922. jednomjesečno odsustvo i pozvao se na ljekarsko uvjerenje.

Pogoršano zdravstveno stanje sa kojim je imao problema i u Rimu, kao i porodični razlozi, zahtevali su da traži kraća odsustva radi lečenja i oporavka. Tako je boravio u zemlji krajem februara 1922. a u junu mu je na osnovu lekarskog uverenja ministar odobrio tronedeljno bolovanje. Boravci u zemlji, ma kako bili kratki, omogućavali su mu da održava veze i kontakte s književnim krugovima i izdavačima, jer Andrić za

sve vreme provedeno u inostranstvu nije zapostavljao svoj spisateljski rad (Diplomatski spisi 1992: 12).

U pismu Zdenki Marković (1884–1974) 27. maja 1922. izrazio je nadu da će mu put biti odobren: *Ja se nadam oko polovice juna proći kroz Beograd na odsustvo* (Karaulac 1996: 89), a u drugom (16. 4. 1922) piše o tome šta namjerava da radi u zemlji.

Ali umjesto da „fantastikam“ (I. Vojnović) bolje je da Vam kažem da sam zdrav i da namjeravam krajem ovog mjeseca u Bosnu na odsustvo. Očekujem samo odobrenje. U Beogr. ću vidjeti mogu li se vratiti u zemlju i kada, i šta bih u tom slučaju radio. Moj stric u Višegradu, jedini muškarac u familiji, je bolestan. To je čovjek kome dugujem mnogo i koga volim kao rođenog oca, i možete pomisliti s kakvom strepnjom očekujem odsustvo. Ove godine nema mora i nema odmora. Tako nas s godinama ostavljaju radosti. Idite s Vašima u Kr. goru, odmorite se od rada i napišite štogod dobro i žensko (vidite da osim gđe Isidore u nas žene gotovo i ne pišu). Čim se malo smirim i sredim pisaću Vam, iz Višgrada ili odavde, na Zagreb (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 16. 4. 1922, 222).

18. Andrićeva molba za jednomjesečno odsustvo 19. maja 1922.
(JugArh, 334–134–589, B.T.)

Iz Službenog lista Iva Andrića u Personalnom dosijeu, koji se čuva Jugoslovenskom arhivu u Beogradu pod brojem AJ 334–134–558, saznajemo da mu je

Ministarstvo spoljnih poslova odobrilo 15. juna 1922. odsustvo od 21 dana iz „familijarnih razloga“.

334-134-563

16. Подаци о одсуствовању и боловању		Одсуствовао			Боловао	
На основу акта	Због чега	Од	До	Дана	Од	До
Министр. одр. Мин. Служ. Р. Кривоше	изопшта	27. јуна 1921	17. јуна 1922	30		
Логор. Мин. Служ. Р. Кривоше	фамил. разлога	15. јуна 1922	5. јула 1922	21		
Л. Р. Руб. Бр. 2082/1923	"	21. јуна - 12. VII. 23		21		
Л. Р. Бр. 1451/23	Болнички	21. II. - 21. VII. 23			21. II. - 21. VII.	
Л. Р. Бр. 2596-1924		09. V. 1924 - 25. VII. 24		10 дана		
Л. Р. Бр. 2318/26	болнички омор - уз 5. VII.			10 дана		

Архив Југославије
Београд

19. Fragment rubrike Podaci o bolovanju i odsustvovanju
Službenog lista Iva Andrića (JugArh, 334-134-558, B.T.)

Generalni konzul u Bukureštu Dobrivoje Svilaković poslao je 19. maja 1922. Kraljevskom ministarstvu spoljnih poslova poruku: „Čast mi je sprovesti Kralj. ministarstvu molbu g. Ive Andrića, vicekonzula ovog Gen. Konzulata [...] da se moliocu može odobriti traženo odsustvo, potrebno mu za lečenje i odmor. Molim što brže rešenje i izveštaj“ (JugArh, 334-134-589).

Generalni Konzulat Kraljevina Srba,
Hrvata i Slovenaca u Rumuniji
(Bukurešt)

Primijeno 19 MAJ 1922

No. 6018

Sv. No. _____

КРАЛ. МИН. СПОЛНИХ ПОСЛОВА
Београд

Част ми је спровести Крал.
Министарству молбу г. Иве Ан-
дрића, вице-konzула овог Ген.
Konzulата, о чијем се одсу-
ству може одобрити тражено
одсуство, потребно му за лече-
ње и одмор. Молим за шта буде
решење и извештај.

19 маја 1922. Генерални Консул,
Букурешт. *Dobrivoje Svilaković*

20. Pismo generalnog konzula u Bukureštu Dobrivoje Svilaković
19. maja 1922. (JugArh, 334-134-589, B.T.)

Depeša koju je potpisao Momčino Ninčić (1876-1949) stigla je 7. jula 1922: „U odgovoru na akt 6018 odobravam tronedeljno bolovanje pisaru Ivu Andriću“ (JugArh, 334-134-589). Kada je 9. juna 1922 dobio iz Beograda pozitivan odgo-
vor, Andrić je napisao Zdenki Marković:

Draga gospođice, sve do danas čekah dozvolu za odsustvo. U utorak, konačno putujem preko Beograda kući. Ovde se živi dobro (i odveć). Došao sam samo na dan dva, jer je Bukurešt nepodnosiv. Pišite mi u Višegrad, da znam kako ste (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 9. 6. 1922, 223).

Sa odsustva javio se iz Višegrada i napisao da je putovao dugo, naporno i da se prehladio. Namjeravao je da se uskoro vrati jer je 14. avgusta morao biti u Bukureštu.¹⁰ U pismu opisuje boravak u Sarajevu i Beogradu te konstatuje da je u zemlji svuda život težak i da postoji opšta duhovna pometenost. Izdvaja Tina Ujevića za koga kaže da je u nevjerovatnoj zapuštenosti.¹¹ Tu saznajemo planirani datum odlaska u Bukurešt – 5. avgust 1922.¹²

5. O tome gdje je Andrić stanovao piše Mirko Živković:

Iz jednog akta (formulara) koji je 6. januara 1922. popunio lično Ivo Andrić [...], proizilazi da je stanovao u Ulici frumoaša br. 14 [...]. Ulica je stvarno, kao što se i naziva, vrlo lepa (frumoaša = lepa). Ona i danas nosi taj naziv. Iako je u strogom centru grada, – izlazi na Kalea Viktorije – ona je vrlo tiha, sa mnogo zelenila i starog drveća, pretežno lipa i jasmína [...]. Zgrada je [...] jednospratna, tipična porodična kuća, kakve su se zidale početkom ovoga veka u Bukureštu i kakve su skoro sve kuće u toj ulici (Živković 1976: 39–40).

6. Iz nekih pisama saznajemo o detaljima Andrićevog života u Bukureštu – da se radi o iznajmljenom stanu kod neke njemačke porodice sa čistom sobom.¹³

¹⁰ *Draga gospođice, zatekao sam Vaše pismo i kartu ovde, i mnogo Vam hvala. Putovao sam dugo i naporno i nazebao kao usred zime. Kao uvijek kad sam ovde, ja se dobro osjećam i mogu nesmetano da radim. Ali vrijeme je tako kratko da mi pomisao na skori kraj pokvari mnogi sat. Najkasnije 14. avg. valja da sam u Bukureštu, a usput valja da se zadržim i u Sarajevu i u Beogradu. Mama me je pitala za Vas. Pozdravlja Vas. Stricu, srećom, bolje (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 25. 7. 1922, 223).*

¹¹ *U Beogradu i Sarajevu sam se našao s mnogim starim drugovima. Život je svuda težak a duhovna pometenost opšta. Svi naši umjetnici žive ili teško ili nedostojno, ili i jedno i drugo. Ujević je u nevjerovatnoj zapuštenosti, na podsmijeh građana. Lujo Vojnović mi kaže da se Ivo vraća u Dubrovnik. Meni se još uvijek širi slava radi one 2–3 knjižice; već i u čitanke hoće da me meću. Valja da napišem ubrzo šta drugo, inače propadom u ništavilu priznanja (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 25. 7. 1922, 224).*

¹² *Ja uopće i ne izlazim po vazdan iz kuće, toliko sam se zaželio odmora. Mislim 5 avg. krenuti odavde a najkasnije 14 biti u Bukureštu (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 25. 7. 1922, 224).*

¹³ *Nekako sam se smjestio. Imam malenu, ali čistu sobu kod neke njemačke familije. Inače ovo je jedan zdrav i vedar grad, tek život je lud i neukusno razvratan. Sve su to, naravno, prve impresije. Sigurno je da sam ovde zdraviji i vedriji. U slobodnim časovima i radim, što u Rimu nisam mogao. Ima puno snijega, svi nose bunde i šubare, a kočijaši duge kaftane od somota. Svi dani liče na Božić ili slavu. Ali ko je tužan ima i za njega mjesta (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 9. 12. 1921, 218–219). ♦ Ovde je naglo zastudilo i, uopšte, neveselo (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 18. 10. 1922, 227). ♦ Draga*

U slobodno vrijeme piše, što nije mogao u Rimu. Na Veliki petak želi da jutarnje sate iskoristi za književnost (sam ističe da je malo radio). Posjećuje (*dobro*) koncerte njemačke i češke muzike.

Mnogo manji i manje sjajan od Rima, Bukurešt je ostavio prijatan utisak na Andrića od samog početka. *Bučna i luksuzna varoš. Zdrav i vedar grad* [istakao B.T.]. [...] Bio je prijatno iznenađen kulturnim životom grada. Klasična muzika, koju je izvodio Nacionalni simfonijski orkestar, bila je isto tako visokog dometa kao bilo gdje u Italiji. Gradske crkve, naročito Mitropolitska crkva (1649) i Crkva Sv. Đorđa iz 17. stoljeća, akademije, umjetničke galerije, kazališta i univerzitet bili su sasvim izuzetni. Rumunji su ga se dojmili kao gostoljubivi, prijatni i sa razvijenim smislom za humor. Da bi se bolje sporazumijevao, počeo je učiti rumunjski. *Rumunjski je lak jezik i nije tako ružan kao što se misli* [istakao B.T.]. [...] U junu, navodeći lične i porodične razloge, proveo je jednomjesečni odmor u Bosni. Zdravlje mu se opet bilo pogoršalo, što je zahtijevalo da neko vrijeme odahne od posla.

Dopusti u trajanju od dva do šest tjedana igrali su značajnu ulogu u životu diplomata na dužem radu van domovine. Andrić je koristio ove dopuste prvenstveno da se zdravstveno oporavi. Dopusti su mu omogućavali da vidi svoju rodbinu, da ojača i obnovi stara prijateljstva, te da za vrijeme dugačkih boravaka u inozemstvu. S vremena na vrijeme pomišljao je da se sasvim povuče iz državne službe te da se potpuno posveti pisanju. Međutim, novčane, porodične i profesionalne obaveze obeshrabrile su ga da izvrši takav naum (Bob Juričić 1989: 16).

7. U Bukureštu, kao u Rimu, Andrić je imao zdravstvenih problema: u martu 1922. prebolio je grip, u oktobru se loše osjećao pa je odležao nekoliko dana.¹⁴

gospođice, primio sam Vašu kartu, a odavno Vam se nisam opširnije javio za to Vam, kao za neku naknadu, pišem na Veliki petak do podne, kad sam slobodan i kad bi trebalo da iskoristim jutarnje časove za književnost. Ali Bog s njom! (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 4. 3. 1922, 219). ♦ Nisam Vam pisao odavno pa ipak vidim da se nije ni događalo bogzna šta novo ni važno. – Vječno jednak poso u Konsulatu a inače život mnogo materijalan sa vrlo malo novog. Nekoliko dobrih koncerata njemačke i češke muzike. Kod Kraljeva dolaska mnogo parada ali vrlo ukusnih. Uopšte Rumunji podsjećaju mnogo na Poljake sa svojim smislom za formu i sjaj. Isto su tako i gostoljubivi i, valjda, isto tako rđavi ekonomski. Svakako, ovo je najbogatija i najraskošnija zemlja što sam je do sad vidio. Radio sam malo (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 14. 4 1922, 220). ♦ Učim i čitam dosta. Rumunjski je lak jezik i nije tako ružan kao što se misli. Ovde vidim da me je Rim, ma koliko da ga mrzim znatno obogatio u mnogom (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 14. 4 1922, 221).

¹⁴ *Preboleo sam grip i sad sam slab a u velikom poslu. Ne znam dokle ću izdržati ovde. Kad više ne mognem poći ću u Dalmaciju i pisati drame i postati, s Vama zajedno, slavan i bogat (Karaulac 1996: pismo Svetislavu Cvijanoviću 6. marta 1922, 87). ♦ Dragi g. Cvijanović, primio sam vaše pismo, ali me je slabost sprečila da vam pre odgovorim i zahvalim. Odležao sam nekoliko dana. Još ne idem u konzulat na posao. Bar ovako sedim kod kuće i radim. Dovršio sam jednu pripovetku za Glasnik, videćete je, sad radim druge. Kad su tako*

8. U pismu Zdenki Marković 28. 8. 1922. obavještava da je boravio u Konstanci kako bi *udahnuo vazduha*.¹⁵ Namjeravao je da ostane dva-tri dana, ali se duže zadržao jer mu je bilo dobro, čak neobično i radosno. Iako se u tom mjestu na Crnom moru povratio od bukureštanskog života, prijestoničnih *besmislenih* promjene i iznenađenja (stanovao je u hotelu, hranio se u restoranu, „sekirao“ u Konzulatu, pisao novele, čitao mnogo novina, interesovao se za sve pa se pitao kako je uopšte mogao biti zdrav),¹⁶ i dalje se osjećao vrlo loše pa i *odviše žalosno*.

9. Andrić u Bukureštu razmišlja i o tome gdje da nakon odlaska iz Rumunije živi. Jedno je rješenje bio Beograd, drugo Beograd ili Split, a treće Dalmacija.¹⁷

10. Andrić je imao dosta posla oko vjeridbe rumunske princeze Marije Hoencolern sa prestolonasljednikom Aleksandrom Karađorđevićem, koji je januara 1922. posjetio Bukurešt (tada je bila ozvaničena odluka o braku). U pismu od 4. februara 1922. žali se: *Ja sam (ovo za Vas) dosta slabo i u veliku i nenasnosnu poslu u konsulat* (Karaulac 1996: 86). Nešto slično nalazimo u drugoj epistoli

rdave prilike za izdavanje, onda je najbolje da, za sad, stvar ostavimo (Karaulac 1996: pismo Svetislavu Cvijanoviću 4. oktobra 1922 91–92). ♦ *Ja sam opet bio nešto slab. Ovde je naglo zastudilo i, uopšte, neveselo* (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 18. 10. 1922, 227).

¹⁵ *Ja sam od 10 dana u Bukureštu a ovde sam na 3–4 dana, da udahnem morskog vazduha. Pisaću Vam iz Bukurešta. Javite mi se tamo. Onaj mjesec u Jugoslaviji bio je veoma lijep i odveć kratak* (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 25. 7. 1922: 225). ♦ *Draga gospođice, u Konstanci sam se zadržao mnogo više nego što sam mislio. Osjećao sam se dobro i nekako neobično i radosno. Sad sam se povratio i osjećam se vrlo slab i, čak i za mene, odviše žalostan. Reakcija li je, šta li je? Ne znam. Sve tako neke besmislene promjene i iznenađenja* (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 10. 9. 1922: 225).

¹⁶ *Stanujem u hotelu, hranim se u restoranu, pišem novele, „sekiram“ se u Konzulatu, čitam mnogo novine i knjige, interesujem se za sve, pa kako da budem zdrav i da mi bude dobro? Dodajte još lične brige i poslove, pa imate sliku moga stanja i ne treba da Vam o njemu više za dugo da pišem jer nema izgleda da će se ono na skoro popraviti kao ni svjetske valute, ni međunarodni odnosi* (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 10. 9. 1922: 225).

¹⁷ *Najvolio bih da se vratim u Srbiju* (Karaulac 1996: pismo Svetislavu Cvijanoviću 6. 4. 1922, 88). ♦ *Ozbiljno mislim da se vratim u zemlju i nastanim u Beogr. ili Splitu i ako još ne znam i ne vidim kako. Dotle ću ispisati sve ovo tursko i iracionalno što imam i onda ću se opet dati na stari posao* (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 14. 4 1922: 220–221). ♦ *Kad više ne mognem poći ću u Dalmaciju i pisati drame i postati, s Vama zajedno, slavan i bogat* (Karaulac 1996: pismo Svetislavu Cvijanoviću 6. 3. 1922, 87).

Zdravo sam ali u velikom poslu koji oduzima i vreme i volju za sve (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 9. 12. 1921, 219).¹⁸

Iz pisma Cvijanoviću 4. oktobra 1922. saznajemo da je Andrić imao kontakte sa rumunskim piscima. Naime, on moli da mu ovaj izdavač pošalje Vukovo akademsko izdanje za Nikolasa Bacaria (Nicolae Constantin Batzaria, 1874–1952), rumunskog pisca i prevodioca naše književnosti.

Ovde ima jedan rum. pisac g. N. Bacaria¹⁹ koji zna srpski i prevodi našu narodnu poeziju sa mnogo veštine i uspeha, po revijama. On će izdati dve knjige, jednu priča a drugu pesama. On ima Voj. M. Jovanovića Antologiju, dao sam mu i Gor. Venac²⁰ i Filipovića, ali bi mu trebalo Vukovo akademsko izdanje. Ja sam, pre tri godine u Beogr. kupio sve deset svezaka za bagatel, ali sam ih na polasku poklonio. Bili se sada mogle gde god nabaviti? Učinili biste veliku uslugu svima nama, jer nas ovaj čovek zadužuje mnogo, svojim radom, a i neku vrstu reklame sebi i našoj književnosti. – Što bude ja ću platiti i po, prilici, dobiti ovako (Karaulac 1996: 91–92).

Dragoljub Vlatković navodi pismo Ranku Mladenoviću, uredniku MISLI, početkom 1923. godine²¹ u kome Andrić ističe:

G. Bacarija će pisati o nama. Ja sam napisao o našoj lirici članak i za Anevaru²² (ostao je nepoznat i valjalo bi ga pronaći i prevesti i njime obogatiti novo izdanje njegovih Sabranih dela; kad iziđe izvešću vas (Vlatković 1997: 11).

Vlatković to ovako komentariše: „U ovom dosad malo poznatom pismu imamo dva interesatna podatka: prvi, da je Andrić pisao i na rumunskom štampao članak o našoj lirici i, drugi, da je prevodio na rumunski stihove Crnjanskog i Todora Manojlovića“ (Vlatković 1997: 11).

U pismu Gustavu Krklecu iz Trsta 23. decembra 1922. Andrić navodi da je u Bukureštu pripremio prikaz naše moderne lirike koji će izaći u jednom broju rumunskog časopisa posvećenom srpskohrvatskoj književnosti.²³

Andrić je u Bukureštu imao kontakte sa našim kulturnim i javnim radnicima. Recimo sa publicistom i istoričarem Kostom Pavlovićem i njegovom ženom,

¹⁸ Ti i drugi izvori ukazuju na to da nije tačna tvrdnja o tome da mu je bilo lakše u Bukureštu nego u Rimu: „Posao u konzulatu nije bio naporan kao u Rimu, te je imao više vremena za svoje bavljenje književnošću“ (Bob Juričić 1989: 16).

¹⁹ Trebalo bi *Bacarija* (B.T.).

²⁰ Trebalo bi *Gorskom vijencu* ili *Gorskom Vijencu* (B.T.).

²¹ Tekst Dragoljuba Vlatkovića ustupila nam je Lidija Čolević u Bukureštu marta 2017, na čemu joj se iskreno zahvaljujemo.

²² Ispravno je *Adevarul*, što znači 'istina' (B.T.).

²³ *Ja sam u Rumuniji, baš u poslednje dane, napisao prikaz naše moderne lirike. On će izići u naročitom broju Adávárula posvećenom srp-hrv. književnosti, zajedno sa nekoliko prevoda koje je obavio g. Batraria* (Karaulac 1985: 11).

kojima je poklonio srebrnu pepeljaru sa urezanim svojim potpisom (Dimitrijević 2010: 169).²⁴

Među diplomatima najviše se družio sa jednim mladim saradnikom turske ambasade (samoironično komentarišući da i u tuđem svijetu Bosanac ne može bez Turčina), koji je volio da popije i koga živo opisuje kao neke svoje književne junake.²⁵

11. U Andrićevim pismima poslanim iz Bukurešta iznose se misli o životu i stvaralaštvu, recimo: (a) onaj ko nema djece ima briga oko svojih djela, (b) književnost je prevrtljiva, (c) postoji predrasuda da književnik uvijek treba da „radi“ i „stvara“, (d) uvijek se sudi po rezultatima, a ne naporima i težnjama, (e) ostaće samo ona umjetnost koja sadrži bar nešto od težnje, (f) umjetnost je jedina realnost koja vrijedi da čovjek u njoj živi i radi za nju.

Tako čovek, kad nema dece kao ostali svet, onda ima brige sa pripovetkama koje nikad nisu dovoljno doterane (Karaulac 1996: pismo Cvijanoviću 8. oktobra 1922, 94). ♦ *Književnost je prevrtljiva stvar koja će me pratiti do groba, a dobri prijatelji su rijetki* (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 4. 3. 1922: 219). ♦ *Ne znam otkud ta opšta predrasuda da književnik treba da uvijek „radi“ ili „stvara“ kako se to kaže, kao da sam ja Bog!* – Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 14. 4 1922, 220. ♦ *Svijet nas uvijek sudi po plodovima a nikad po naporima i težnjama i za to će uvijek u čovjeku biti živa misao i želja za Bogom koji bi sve vidio, sve razumio i sve oprostio. I samo ona umjetnost koja sadrži ma nešto i ma u kom obliku od te težnje, ostaće, a sve će ostalo proći kao modni žurnal* (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 14. 4 1922: 220–221). ♦ *Primio sam Vaše poslednje pismo i sa zadovoljstvom vidio da radite, dotjerujete, štampate. I dobro činite, jer je umjetnost jedina realnost koja vredi da čovek u njoj živi i radi za nju. Sve ostalo je, ja Vam to govorim kao čovek koji je usred t. zv. života i pun briga i planova, — dim i magla. Ja Vam to govorim i ako znam dobro da Vi to i sami znate i osjećate* (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 14. 4 1922: 221).

12. Iz Bukurešta Andrić vodi prepisku sa Milošem Crnjanskim. Nije nam poznato koliko je Andrić odgovarao na njegova pisma, ali se vidi da je Crnjanski

²⁴ Iz teksta se ne vidi kada je Andrić dolazio u Bukurešt, ali je jasno da je to bilo prije Drugog svjetskog rata.

²⁵ *U Bukureštu, kao mlad diplomat, najviše sam se družio s turskim diplomatom, nekim Behdžetom. Vidite, ni u tuđem svetu ne može Bosanac bez Turčina. Ali Behdžet je voleo rakiju i pio je preko svake mere. Kao da ga sad vidim za kafanskim stolom: uz čašu bi u raznim položajima prislanjao druce šibice i naređivao konobaru da do te visine natoči piće. Velim ja njemu jednom: „Moj Behdžete, sve vam je dobro, samo ne valja što toliku rakiju pijete. Okanite se pića, upropastićete se.“ A on će ti meni: „Gospodine Andriću, kad popijem čašicu, u meni se pojavi drugi čovek. Došao mnogo karan u licu. Gledam, pa mi ga žao, te i njemu poručim čašicu; onda se pojavi treći, i tako redom. Pa kako onda da ne pijem, pitam ja vas.“* (Jandrić 1982: 290).

bio vrlo zainteresovan da bude sa njim u kontaktu. Recimo, Crnjanski piše iz Pančeva 12. februara 1922. i savjetuje ga da prevodi.

Vi u Italiji niste bili skloni da lako verujete mojim jadikovanjima. Sad mislim, da i Vama, u Bukureštu nije baš dobro [...] Ne znam, kako stojite materijalno? Prevodite. Ja ću Vam lako, ako hoćete, smestiti prevod. Ja prevodim Kasanovu. 10 tabaka za Din 2800. Moj dragi prijatelju prevodite. Imamo vremena i za originalna dela [...] Nemam pojma kakav je Bukarest. Mislim da liči na Zagreb (Đorđević 2000^a: 59).

U pismu od 25. maja 1922. Crnjanski upućuje i druge savjete: da piše i da napusti Bukurešt.

Dragi Andriću, ne pišete često, a to treba da činite pre nego što se oženite. Posle će te imati i druga posla. Čujem da Vam tamo, u Konsulatu, ne može biti dobro. Trebali bi da se premestite u neko poslanstvo. Vi ste u Beogradu dobro zapisani [...] Vidim da ste se potpuno odelili od „književnosti“ i mislim da ne gubite time. Ne znam, iz jednog pisma, kako živite u Bukareštu i šta Vam tamo daju, ali možda Vam nije najgore, kad niko o Vama ništa ne zna. Pišite, inače nemam pojma o Vama (Đorđević 2000^a: 61–62).

A u epistoli iz Buziaša (rumunske banje) 20. avgusta 1922. moli Andrića da mu za 3.000 dinara kupi odgovarajuću sumu leja.

Dragi prijatelju – evo pre svega jedna afera, ako možete da mi je obavite.

Ja sam u Buziaš-u, kupatilu, i spreman da putujem u Harveunsebad.

Vi znate da sam se zatekao u Beogradu kad je lej bio jako skočio, zato sam kupio vrlo malo leja, u nadi da ću ih kod Vide zateći više.

Međutim, pošto ću ostati još duže u Rumuniji, trebalo bi mi 6000 leja. Iz Beograda je nemoguće slati, preko granice mi je vrlo teško da se vraćam i opet dolazim, to bi skupo ispalo i zato ne znam kako da dođem do leja. Ovde se plaća za 100 dinara 150 leja. Tako da bih ja za 3000 dinara koliko hoću da promenim dobio svega 4500 leja.

U Bukureštu je kurs, po novinama 195. – tako da bih za din 3000 dobio 5850 leja – razlika velika.

Molim Vas dakle Andriću, ako možete ma kako kupite mi za 3000 dinara leja – ako je kurs 190 i na više.

Ja imam kod sebe dosta novca u dinarima i odmah ću Vam, samo javite kako, uputiti din 3000 – preko banke ili poštom, samo javite kako, jer kao što vidite ni adresu Vam tačno ne znam. Nadam se da Vi nekako možete nabaviti dinare. Ja bih Vam najradije uputio odavde ali ne znam kako.

Ako je dakle dinar u Bukureštu 190–200 leja kupite mi za 3000 dinara. Ako je manje javite mi pošto je. Ako kupite leje šalžite ih brzojavom da ne kupujem ovde na malo, i da ne čekam, ujedno ekspres pismom, javite kako odmah da šaljem dinare.

Odgovorite brzojavom. Učinićete mi veliku uslugu. Adr. Buziaš Grand Hotel 5.

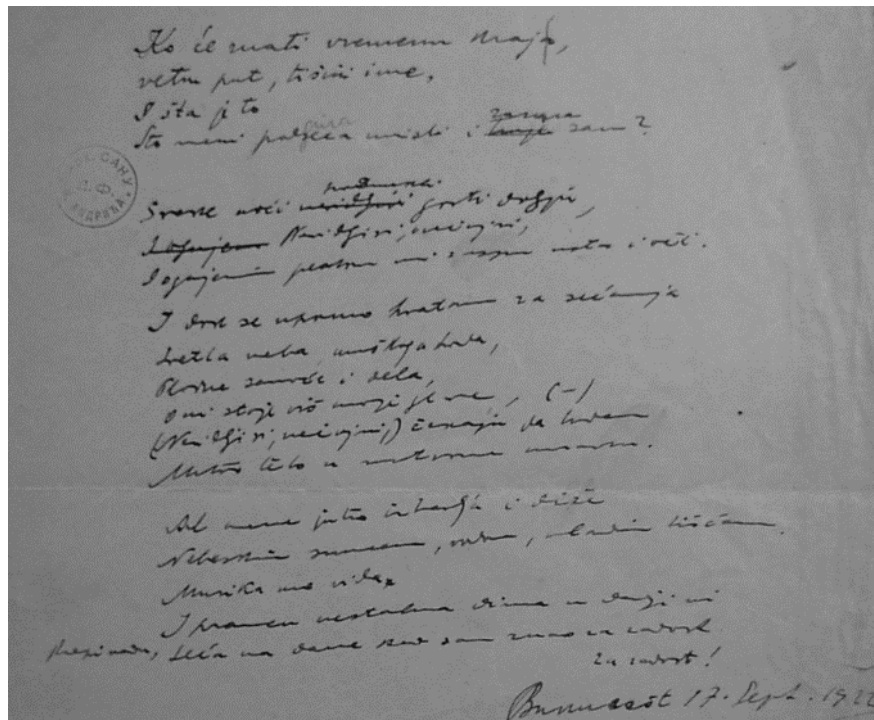
Zdravi Vas Crnjanski“ (Đorđević 2000^a: 63).

Nije nam poznato kako je Andrić reagovao. On je Crnjanskom posvetio 1922. pjesmu (stupivši sa njim u virtualni dijalog) naslovljenu po inicijalima: M. C., u kojoj je centralni motiv – starost (Andrić je tada imao 30 godina pa mu je njena neminovnost bila daleka). U pjesmi se ukazuje, *bez neke nežnosti*, na nužnost starenja (jedino ako *nas neka ognjena šimera pre vremena ne odnese*).

*Ostarićemo, što od godina što burna života,
i smirićemo se i proti volje;
to ne znači da ćemo biti „razočarani“
– Bože sačuvaj! – i nositi
demonstrativno „časne sedine“.
Ne, tek, tako, biće nam draže mesto kraj prozora
i stišan razgovor;
doživljaje će zameniti sećanja,
i volićemo malo odviše knjige i slike
na kojim drugi neće moći bogzna šta da vide.
Ostarićemo, dabome, al to je daleko.
Sada i još za dugo, volja da se
srdimo, volimo, grdim, burno lomimo,
svuda kod ljudi otpor i raspre izazivamo,
tugu kod svojih.
I u svemu tome često pomislim,
ne bez neke nežnosti sa samim sobom:
ostarićemo.
T. J. ako nas opet neka ognjena šimera
pre vremena ne odnese do đavola (Andrić 1981 Poezija: 212).*

13. Tokom boravka u Bukureštu (1921. i 1922) Andriću su izašle iz štampe tri pripovijetke: ČORKAN I ŠVABICA (1921), ZA LOGOROVANJA (1922), ŽENA OD SLONOVE KOSTI (1922), tri publistička teksta (prikaza/eseja): „POZORIŠTE IZNENAĐENJA“ (1921), JEDNA RATNA KNJIGA GABRIELA D'ANUNCIJA (1922), Rastko Petrović: BURLESKA GOSPODINA PERUNA BOGA GROMA (1922). Tada je objavio i nekoliko pjesama: NJE-GOVA PESMA (1921), NA MORU (1921, napisana 1920), BEŽANJE (1921, napisana u Rimu), POBEDNIK (1921), M. C. (1922), IZ PREDGRADA, DALEKO (1922), NA MORU (1922), MISAO (1922). Objavio je zbirku pjesama ŠTA SANJAM I ŠTA MI SE DOGAĐA (1922) i štampao drugo izdanje PUTA ALIJE ĐERZELEZA (1922). „Prihvatio je ponudu popularnog bukureštanskog dnevnika ADEVARUL LITERATUR SI ARTISTIC da povremeno piše o književnim događajima u Jugoslaviji“ (Bob Juričić 1989: 16).

Pouzdanano znamo da je jednu pjesmu sačinio u Bukureštu (objavljenu 1923. u MISLI) – KO ĆE ZNATI VREMENU KRAJA, jer smo u Arhivu SANU pronašli originalni rukopis na kome stoji *Bukurešt 17. sept. 1922.*

21. Ivo Andrić. KO ĆE ZNATI VREMENU KRAJA (Arhiv SANU, kutija 2, L.2, 154, B.T.)

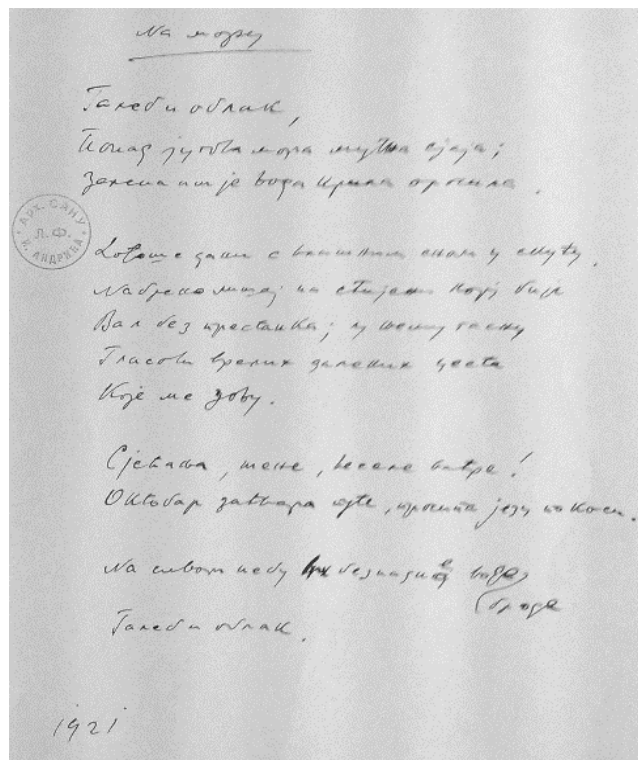
Ko će znati vremenu kraja, vetru put, tišini ime,
i šta je to
što meni podgriza misli i razara san?

Svake noći podmukli gosti dođu,
nevidljivi, nečujni,
i ognjenim peskom mi zaspu usta i oči.

I dok se uporno hvatam za sećanja
svetla neba, muškoga hoda,
plodne samoće i dela,
oni stoje viš moje glave, nevidljivi, nečujni,
čekaju da budem
mrtvo telo u mrtvome mraku.

Al mene jutro izbavlja i diže
nebeskim suncem, vodom, mladim lišćem.
Muzika me vida,
I pramen nestalna dima u daljini
krepi nadu, seća na dane kad sam znao za radost.
(Bukurešt 17. sept. 1922)

Evo kako izgleda original pjesme NA MORU iz 1921. godine (mogla je nastati u Rimu ili Bukureštu).

22. Ivo Andrić. NA MORU (Arhiv SANU, kutija 2, L.5, 151), 1921

Pretpostavlja se da je u Bukureštu pripremao pripovijetku ZA LOGOROVANJA, a možda i MUSTAFU MADŽARA (Stojanović 1981: 928).

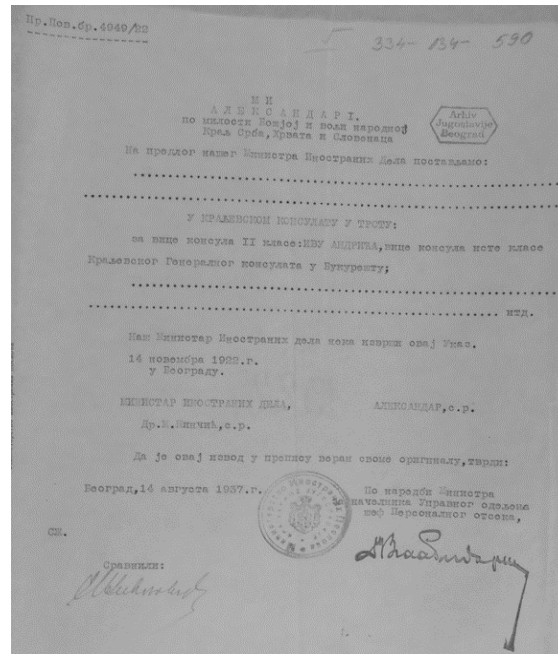
14. Kao što je na lični zahtjev došao iz Rima u Bukurešt tako je po sopstvenom želji²⁶ bio premješten u Trst. Ali nije odmah napustio prijestonicu Rumunije jer se spremao za diplomatski ispit.²⁷

²⁶ „Novembra 1922. vršen je novi razmeštaj diplomatskih službenika pa je i Andrić, na vlastiti zahtev, bio premešten Ukazom kralj Aleksandra II klase br. 4949 od 14. novembra 1922. unapređen u vizekonzula II klase i postavljen u Generalni konzulat kraljevine SHS u Trstu“ (Diplomatski spisi 1992: 14).

Ukazom od 4. 6. 1922. za novog konzula u Generalnom konzulatu u Bukureštu imenovan je Rajko Vintrović.

²⁷ Andrić se zadržao u Bukureštu do 6. decembra jer je očekivao da mu se pošalju pitanja za ispit iz diplomatsko-konzularne službe koji je bio obavezan da položi na osnovu Uredbe o reorganizaciji MID-a Kraljevine SHS u inostranstvu od 5. maja 1919. Ispit

15. Iz Bukurešta Andrić je premješten u Trst 14. novembra 1922. ukazom kralja Aleksandra Karađorđevića (JugArh, 334–134–590).

23. Ivo Andrić: Ukaz Kralja Aleksanda Karađorđevića 14. 11. 1922. (JugArh, 334–134–590, B.T.)

Iz Ambasade u Bukureštu zatraženo je 19. 11. 1922. da zbog poslova Andrić ostane bar do Nove godine (JugArh, 334–134–591).

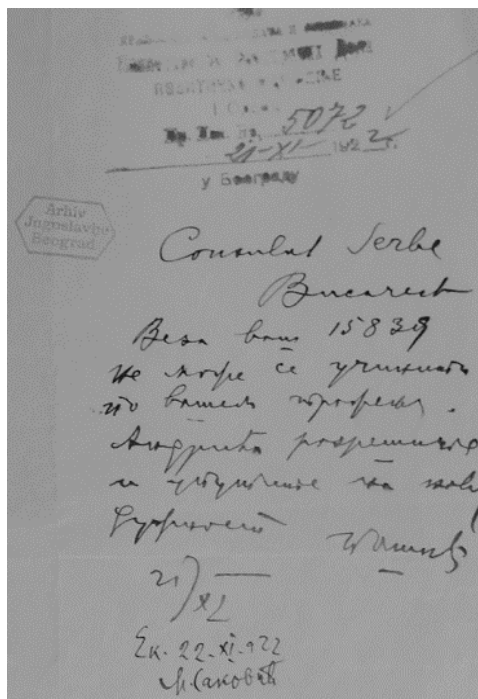

24. Telegram iz Bukurešta 19. 11. 1922. (JugArh, 334–134–591, B.T.)

je bio predviđen za termin 1–10. decembra, ali kako je morao otputovati u Trst, odložen je za juni 1923. godine“ (Diplomatski spisi 1992: 14).

Andrić je položio ispit u Trstu 23. decembra 1922. Više o tome v. Glišović 2016.

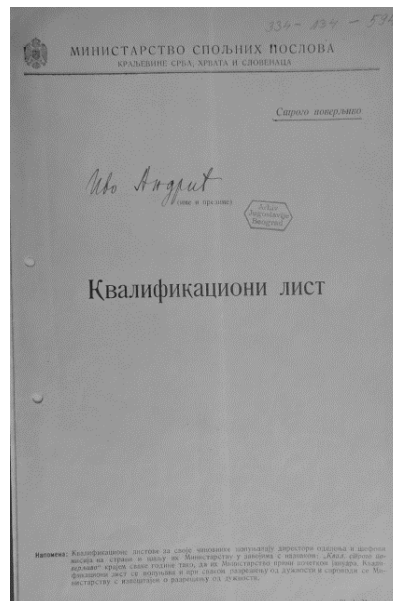
Negativan odgovor stigao je 22. novembra 1922: „Andrića razrešite i uputite na novu dužnost“ (JugArh, 334–134–593).

25. Odgovor iz Beograda 22. 11. 1922. na telegram iz Bukurešta od 19. 11. 1922. (JugArh, 334–134–593, B.T.)

16. Pregledali smo Kvalifikacioni list Iva Andrića u Ministarstvu spoljnih poslova (JugArh, 334–134–594/595), na kome je pisalo *Strogo poverljivo*²⁸ i u desnoj rubrici (popunjenoj rukom i ćirilicom) našli sledeće Andrićeve karakteristike: vrlo tačan, potpuno kolegijalan, veoma učtiv i predusretljiv, sasvim korektan prema starijim, dostojnog ponašanja u svakom pogledu, sa većom književnom spremom itd.

²⁸ Takve listove popunjavali su za svoje činovnike direktori odjeljenja i šefovi diplomatski misija, a onda ih krajem godine slali Ministarstvu (s naznakom: *Strogo poverljivo*) da bi ih ono primalo početkom januara. Kvalifikacioni listovi su takođe popunjavani pri svakom razrešenju dužnosti i upućivani Ministarstvu sa izvještajem o tome.

26. Naslovna strana Kvalifikacionog lista Iva Andrića
u Ministarstvu spoljnih poslova (JugArh, 334–134–594/595, B.T.)

1. Prezime, ime, čin.[ovnik]: *Ivo Andrić*
2. Na radu od: *u Bukureštu od nov. 1921*
3. Kakve je tačnosti u službi: *Vrlo tačan*
4. Kakvi su mu poslovi povereni: *Svi poslovi u Konzulatu*
5. S kakvim razumevanjem radi poverene mu poslove: *Sa _____ i sa _____ [nečitko]*
6. Ima li inicijative u radu: *Ima*
7. Da li je sposoban za samostalan rad: *jeste*
8. Kakav je u ophođenju prema drugovima: *potpuno kolegijalan*
9. Kakav je prema publici: *vrlo učtiv i predusretljiv*
10. Kakvog je držanja prema starijima: *ispravan potpuno*
11. Da li mu je ponašanje van službe dostojno čin. Min. Spolj. Poslova: *u svakom pogledu dostojno*
12. Kakav je u pogledu diskretности: *diskretan*
13. Koliko je odsustvovao: *Svega 7 [?] nedjelja u dva maha*
14. Koliko je bolovao: *ništa*
15. Da li je bio kažnjen i kojom kaznom: *nije*

16. Naročite odlike: [nečitko], *čovjek veće literarne spreme, dobar* [nečitko] *u društvu*
- Naročite mane: [kratka kosa linija]
17. Da li je u čemu pokazao napretka od prošle ocene: [kratka kosa linija]
18. Naročite zapaske: [kratka kosa linija]
19. Zasluži za unapređenje: *Zasluži*
30. novembra 1922.
(mesto i datum)
- U Bukureštu* (potpis šefa [nečitak])

The image shows two pages of a handwritten qualification list. The left page has a table with 10 rows and 2 columns. The right page has a table with 10 rows and 2 columns. The handwriting is in Cyrillic script. The right page also features a signature and the date '30. novembra 1922.'.

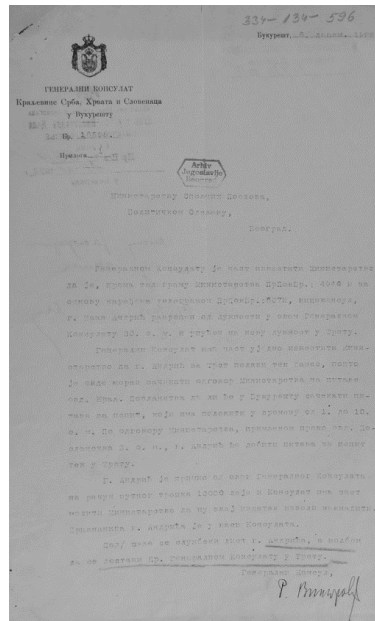
27. Druga i treća strana Kvalifikacionog lista Iva Andrića
u Ministarstvu spoljnih poslova (JugArh, 334–134–594/595, B.T.)

17. Kao vicekonzul napisao je u Beogradu 1. novembra 1922. pismo Skupštinskom Odboru za priznavanje nacionalnog rada (Diplomatski spisi 1992: 12–13).

18. Generalni konzulat u Bukureštu uputio je 6. decembra 1922. godine Političkom odjeljenju Ministarstva spoljnih poslova pismo u kome obavještava da je Andrić razriješen dužnosti i upućen u Trst, ali da kreće tek toga dana (morao je sačekati pitanja za diplomatski ispit; JugArh, 334–134–596).²⁹

²⁹ „Generalnom konsulatstvu je čast izvestiti Ministarstvo da je, prema telegramu Ministarstva PrPovBr.: 4949 i na osnovu naređenja telegramom Pr.PovBr. 5072, vicekonzul, g. Ivan Andrić razrešen od dužnosti u ovom Generalnom konsulatstvu 30. o. m. i upućen na novu dužnost u Trstu.

Generalni konzulat ima čast ujedno izvestiti Ministarstvo da g. Andrić za Trst polazi tek danas, pošto je ovde morao sačekati odgovor Ministarstva na pitanje ovd. Kralj. Poslanstva da li će u Bukureštu sačekati pitanja za ispit, koji ima položiti u vremenu od 1. do 10. o. m. Po odgovoru Ministarstva, primljenom preko ovd. Poslanstva 3. o. m., g. Andrić će dobiti pitanja za ispit tek u Trstu.

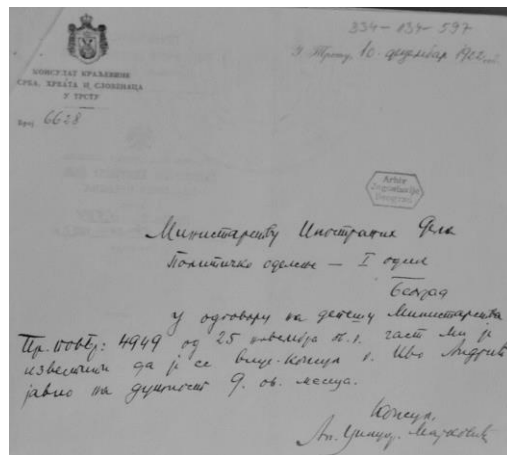
28. Pismo Generalnog konzulata u Bukureštu
u Ministarstvu spoljnih poslova 6. 12. 1922. (JugArh, 334–134–596, B.T.)

19. Ivo Andrić je doputovao iz Bukurešta u Trst 9. decembra 1922, o čemu svjedoči pismo konzula Markovića iz toga grada 10. decembra 1922: „U odgovoru na depešu Ministarstva Pr.poverlj: 4949 od 25. novembra ov. g. čast mi je izvestiti da se vice-konzul g. Ivo Andrić javio na dužnost 9. ov. meseca“ (JugArh, 334–134–597).

G. Andrić je primio od ovog Generalnog konsolata na račun putnog troška 10000 leja i Konsulat ima čast moliti Ministarstvo da mu ovaj izdatak izvoli naknaditi. Priznanica g. Andrića je u kasi Konzulata.

Pod / šalje se službeni list g. Andrića, s molbom da se dostavi Kr. generalnom Konsulatu u Trstu.

Generalni konsul, [potpis; nečitak]“ (JugArh, 334–134–596)

29. Pismo konzula Markovića iz Konzulata u Trstu 10. decembra 1922.

Ministarstvu spoljnih poslova (Jugoslovenski arhiv u Beogradu; 334–134–597, B.T.)

U pismu Svetislavu Cvijanoviću 25. novembra 1922. Andrić javlja iz Bukurešta da je premješten u Trst (Karaulac 1996: 97).

20. Kada se vratio iz Bukurešta, umrla mu je majka Katarina, o čemu piše Ivu Vojnoviću iz Dubrovnika 17. decembra 1922.³⁰

21. Odlukom Ministarstva inostranih poslova od 13. januara 1923. godine Andrić je upućen iz Trsta u Grac (trebalo je da stupi na dužnost 1. februara 1923). U Grac je stigao 3. februara 1923 (što se vidi iz pisma generalnog konzula Budimirovića u Gracu poslatog istog dana), iako je zvanični datum dolaska 12. januar 1923 (prema pismu sekretara Kraljevskog konzulata u Gracu od 8. februara 1923).

22. U interakciji Andrić ↔ Rumunija postoje četiri centralne tačke: njegov odnos prema Rumuniji, percipiranje i portretisanje Rumuna, razmišljanja o rumunskom jeziku i opis Bukurešta.

23. Što se tiče Rumunije, ona je za Andrića najbogatija i najraskošnija zemlja u kojoj je do tada bio.³¹

³⁰ *Izgubio sam sve. Majku i Vilu svoju. Kao da je slutila da neće više čuti struna mojih, koje joj osvijetliše vas život, zakucala je nedavno bijelim prstićima na moje čelo, dozivajući podsmijehom i suzom: „A što čine grmjelice moje“. Nanizao sam ih... ona ih stavila o vrat i usnula!... (Đorđević 2000b: 102).*

U dva pisma iz Bukurešta (27. 12. 1921. i 31. 1. 1922) moli Cvijanovića da majci u Sarajevu preda određenu sumu novca (u posljednjoj epistoli saznajemo da je majka stanovala u ulici Basamac 27).

³¹ *Svakako, ovo je najbogatija i najraskošnija zemlja što sam je do sad vidio (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 14. 4 1922, 220).*

Rumunski prostor dolazi u romanu TRAVNIČKA HRONIKA, ali bez lociranja mjesta u njemu: *Vratio se sa Davnom koji ga je gledao popreko i s visoka, dok je mali čovek objašnjavao da se zove Lorenzo Gambin, da je rodom iz Palerma, da je dosada živeo u Rumuniji kao trgovac i da se vraća u Italiju, jer ne može više da izdrži život na Levantu.* To se isto odnosi i na pripovijetku LAĐA: *Putovao sam dugo, najpre po Rumuniji pa zatim po Turskoj, i nisam viđao naše novine.* U romanu GOSPODICA ističe se rumunsko porijeklo jedne junakinje: *Ali njena baba po ocu bila je Rumunka, a baba po majci Mađarica.*

24. U percipiranju i portretisanju Rumuna Andrić zapaža kolektivne i individualne crte.

Kada su prve u pitanju, Rumuni mu liče na Poljake smislom za formu i sjaj, gostoljubivi su i ljubazni, ali rdavi ekonomski:

Uopšte Rumunji podsjećaju mnogo na Poljake sa svojim smislom za formu i sjaj. Isto su tako i gostoljubivi i, valjda, isto tako rdavi ekonomski (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 14. 4 1922, 220).

Kad su u pitanju pojedinačne karakteristike, Andrić izdvaja velike i male ljude. Kod prvih zapaža sujetu i to u slučaju čuvenog historičara Nikolae Jorgu kome je uručio pismo naslovljeno: *gospodinu Nikolae Jorgu*, na šta je ovaj ljutito reagovao: *ja sam još i akademik, ministar i predsednik.*

Dok sam bio mlad diplomata zapalo me da uručim pismo lično gospodinu Nikolae Jorgi, rumunskom državniku i čuvenom historičaru. On je mirno primio naše pismo, otvorio ga i sasvim ozbiljno se usprotivio: „Gospodine Andriću, vaš svet nikako ne zna za formu. Pismo je naslovljeno samo na gospodina Nikolae Jorgu. Pa, molim vas, nisam ja samo gospodin, ja sam još i akademik, ministar i predsednik.“ Šta sam mogao već da mu kažem: „Gospodine Jorga, vi ste dovoljno poznati u našoj zemlji da nije bilo potrebe navoditi i vaše titule.“ Ne verujem da ga je to utešilo (Jandrić 1982: 187–188).

U kategoriji malih ljudi Andrić zapaža u bukureštanskom parku Karol *malog čoveka iz unutrašnjosti*, jevtinog uličnog fotografa kako namješta smiješni i starinski aparat. To ga je toliko dojmilo da mu je noću, prije spavanja, dolazila ta slika u kojoj mu se činilo da je sagledao *nagu dušu ovog rumunskog poluseljaka i sav krotki, strpljivi, bespomoćni i bezimeni narod uopšte.*

U Bukureštu, u parku Karol, gledao sam kako jedan od onih jevtinih uličnih fotografa namešta svoj smešni starinski aparat na tankim visokim nogarama. Tek malo docnije pogledao sam čoveka koji treba da se slika.

To je bio neki mali čovek iz unutrašnjosti koji je došao verovatno da traži nameštenje u prestonici. Na njemu dugačak crn kaput, izlizan, iskrpljen sa tragovima jela i putovanja, na nogama iste takve teške sirotinjske cokule bez oblika i boje. Ali lice radnikovo bilo je sveže obrijano, brkovi slabo ufitljeni, kosa pokvašena i u njoj pokušano nešto kao razdeljak. Čovek je gledao u sočivo aparata nekim pogledom koji nije moguće rečima opisati, mirnim bojažljivim pogledom koji se i snebiva i hrabri i moli i strpljivo čeka kao da od onoga što se krije u toj spravi očekuje neko rešenje svih svojih pitanja i nevolja.

Još noću, pre spavanja, javljao mi se taj pogled; u njemu sam, činilo mi se, sagledao nagu dušu ovog rumunskog poluseljaka i sav krotki, strpljivi, bespomoćni i bezimni narod uopšte (Andrić 1981: Znakovi, 348–349).

Andriću zapadaju za oko kočijaši, ali samo spoljnim izgledom.

Ima puno snijega, svi nose bunde i šubare, a kočijaši duge kaftane od somota. Svi dani liče na Božić ili slavu. Ali ko je tužan ima i za njega mjesta (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 9. 12. 1921, 218–219).

Oni su lijepo odslikani u pripovijeci NOĆ U ALHAMBRI.

Kao svugdje na svijetu i ovdje se kočijaši dovikuju i grde. Ali su to sve neki krupni i veseli ljudi u somotskim kaftanima, sa visokim šubarama, pa sve rade kao u šali.

– *Lijevo! Kud si zaćorio?*

– *Drž' lijevo!*

– *Lijeevo, tikvane!*

Sve ide nekako radosno i lako.

U Muzeju grada Bukurešta (Muzeul municipiului Bucureşti, Bulevardul Ion C. Brătianu 2) pronašli smo nekoliko fotografija kočijaša iz toga vremena.

30. Kočijaši u Bukureštu početkom 20. stoljeća
(Muzej grada Bukurešta, 17. 3. 2017, B.T.).

Od Rumuna iz pripovijetke NOĆ U ALHAMBRI izdvaja se Antonescu – *elegantan, mršav, vječito sa monoklom na blijedom licu*.

25. U romanu OMERPAŠA LATAS postoji nekoliko likova koji su na ovaj ili onaj način povezani sa Rumunijom: Saida-hanuma (Ida, gospođica Defilipis, žena Austrijanka, žena Rumunka, u istorijskim izvorima Ana/Sofija/Sidoni-ja/Zubejda Simonis), Kostake Nenišanu (Antoine, Koštak, Kostać), knez Nikolae

Gika („Onkl Niki“), otac Kostanea, Tanase Nenišanu (stari majordomus), roditelji Ide. Najveća pažnja posvećena je Idi i njenom porijeklu.

Njen praded, lep i hrabar carski oficir, rodom negde iz Furlanije, došao je u Brašov slučajno, sa svojim pukom, a ostao je da živi tu, priženivši se u bogatu nemačku protestantsku kuću. Njen deda je bio čuven bankar i poslovan čovek, a otac – filosof i sanjalica. U njemu je preovladao uticaj germanske grane u porodici.

Detaljno je opisan Idin otac Eugen Defilipis.

Dobročudan i svakom prijatan neženja, on bi tako i završio svoj mirni i originalni život da se nije javila neočekivana, munjevita i silna ljubav na prvi pogled. Vrsta ludila. Već u četrdesetim godinama, on se oženio Mađaricom, mladom, besnom i nastranom devojkom vrlo rđava glasa i vladanja, koja mu ni po čemu nije bila par ni prilika. Sa njom je imao u dve godine dvoje dece, ovu kćerku Idu i sina Karla.

Treći lik je Kostake Nenišanu (Antoine, Koštak, Kostać), pašin maitre d'hotel (majordom):

On je bio glavni kuvar, nadzornik svih kuhinja i starešina posluge, neka vrsta šefa protokola za ručkove i večere. Njega je paša uzeo u službu za vreme svoga boravka u Bukureštu, gde je imao više posla sa diplomatijom nego sa Turcima. ♦ Kostake je od samog početka bio pod ličnom zaštitom Saida-hanume. Njegovo zvanično ime bilo je Antoine, ali ono je važno samo u prisustvu stranaca i stranih gosta. Ljudi u Konaku zvali su ga njegovim pravim imenom, a i svet u Sarajevu zvao ga je tako, i to prema bosanskom izgovoru – Koštac. ♦ Kostake je bio jedan od onih kod kojih je samo druga polovina života osvetljena, i to samo delimično. O njemu su ljudi malo znali, a još manje se moglo saznati od njega samog. Znao je nekoliko jezika. Pored rumunskog govorio je i grčki i turski, zatim francuski koliko mu treba u poslu, pa i više od toga, a svojim makedonskim govorom sporazumevao se dobro sa našim svetom. ♦ Otac mu je bio odnekud iz Makedonije, došao je mlad u Rumuniju, u pečalbu, i služio kao baštovan kod jednog bojara, pored Ploestija. Tu se oženio bojarском služavkom čiji su roditelji bili takođe doseljenici, pečalbari. Umro je rano. Kostake ga se i ne seća. ♦ Majku je tada jedan od bojarских momaka odveo, na prevaru, sa sobom u Bukurešt, a posle dve godine strašnog života izdao je, prodao, i ostavio njenoj sudbini.

Napustiti rad i život u toj gospodskoj kući, i Bukurešt u kome je proveo veći deo svoga veka, krenuti sa novim ljudima u nepoznate zemlje, i menjati mesta prema kretanju novih gospodara – sve mu je to izgledalo kao dobronamerni mig sudbine, kao čudesno spasenje kome se uvek potajno nadao.

Ta vlaga, polumrak, i taj skučen i ubog vidik podsećali su ga na sirotinjsko detinjstvo u Bukureštu.

a četvrti Nikolae Gika („Onkl Niki“).

Nikolae Gika bio je bogat, i još više rasipan nego bogat šezdesetogodišnjak, neženja, ljubitelj muzike i slikarstva. Bečki saloni i umetnički krugovi poznavali su dobro toga mecenu.

26. Andrić ostavlja u rubrici „Za pripovetku“ SVEZAKA odlomak u kome daje komparaciju sa rumunskim bojarom.

Šta bi ti hteo? Da budeš Srbin-Srbenda, da uživaš kao rumunski bojar, da putuješ kao lord, da se hraniš kao prefinjen Francuz i – da se prema ljudima ponašaš kao kabadahija. To bi ti hteo. To, i bogzna šta sve još ne (Andrić 1981: Sveske, 90).

27. Razmišljanja o rumunskom jeziku nema mnogo. Za njega se kaže da je lak i da nije tako ružan kao što se smatralo: *Rumunjski je lak jezik i nije tako ružan kao što se misli* (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 14. 4 1922, 221) pa ga je počeo učiti: *Učim* (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 14. 4 1922, 221). Da je Andrić poznavao u određenoj mjeri rumunski, potvrđuju:

a) pokušaji prevodenja i tumačenje nekih riječi:

Buna dolazi od latinske reči *bona*, što znači dobra reka. Kod Rumuna se i danas zadržala reč *bun*, što znači dobar (Jandrić 1982: 417).

b) pismo iz Graca 24. juna 1924. Ministarstvu inostranih poslova u kome se kaže: *Govorim i pišem francuski, nemački i italijanski, osim što govorim i čitam rumunjski, ruski, poljski i češki* (Tošović 2008: 583).

b) detalj – Jandrić je zamolio da mu u bilježnicu svojom rukom unese rumunski izraz *Kako ste? Kako radite?*, što je Andrić ovako napisao: *Ce faci? Aš face, dar n'am cu cim!* (Jandrić 1982: 128).

Pisac je isticao da svaki narod ima ljepote i sklada u svome jeziku te govorio da je Rumunima svojstvena izvjesna vulgarnost u govoru, inače primjetna samo uhu sa strane.

Za Rumune, kod kojih je boravio u diplomatskoj službi, i koji su inače kulturan narod, kaže da im je svojstvena izvjesna vulgarnost u govoru, inače primjetna samo uhu sa strane. Rumuni ne pitaju: *Kako ste, već Kako radite?* Pa se onda, pogotovo kad su žene u pitanju, podešavaju kojekakvi odgovori (Jandrić 1982: 128).

28. Opisi Bukurešta čas su pozitivno čas negativno intonirani, ali dominiraju konstatacije da je to bučna i luksuzna varoš, zdrav i vedar grad, da svi dani u njemu liče na Božić i slavu, da sve vrvi od užitka i politike, miliona, petroleuma i afera te da je skupoća nepodnošljiva. Za Andrićevo zdravlje Bukurešt je prijatniji od Rima: *Međutim, ma kako da je ovde rdavo uvijek je bolje nego u Rimu koji me je trovao i slamao* (Karaulac 2000: 218), ali je u duhovnom smislu drugačije: *Ovde vidim da me je Rim, ma koliko da ga mrzim znatno obogatio u mnogom* (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 14. 4 1922, 221). Kao negativno Andrić ističe da je u Bukureštu neveselo: *Ovde je naglo zastudilo i, uopšte, neveselo* (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 18. 10. 1922, 227). Ponekad se u istom tekstu pojavljuje plus i minus: s jedne strane, dobro se (čak odveć dobro) živi a, s druge, život je lud, neukusno razvratan, nepodnosiv, mnogo materijalan.

Inače ovo je jedan zdrav i vedar grad, tek život je lud i neukusno razvratan. Sve su to, naravno, prve impresije [...] Svi dani liče na Božić ili slavu. Ali ko je tužan ima i za njega mjesta (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 9. 12. 1921, 218–219). ♦ *Ovde se živi dobro (i odveć). Došao sam [u Konstancu, B.T.] samo na dan dva, jer je Bukurešt nepodnosiv* (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 9. 6. 1922, 223). ♦ [...] život

mного materijalan sa vrlo malo novog (Karaulac 2000: Pismo Zdenki Marković 14. 4 1922, 220).

Za Andrića Bukurešt je unikat po tome što *Nema grada u koji se veselije ulazi* (NOĆ U ALHAMBRI).³²

Opis Bukurešta nalazimo u pripovijeci NOĆ U ALHAMBRI: *Ulice pune svijeta, jarko osvijetljenih dućana, kočija i automobila* (NOĆ U ALHAMBRI). Od gradskih lokaliteta izdvaja se samo jedan – restoran Alhambra.

Zastasmo pred velikom kapijom na kojoj je bio natpis sastavljen od sijalica: Alhambra. Sidosmo niz basamake od lažna mramora. Ostavismo kapute u garderobi i onda nas uparađen vratar uvede u salu.

Mного svjetlosti. Narančaste draperije. Neki vijenci od hartije i lišća. Svud naokolo lože i niše, presvučene zelenim somotom. Sjedosmo za jedan stolić za dvoje, odmah do ulaza. Odnekud se čuje pljeskanje (NOĆ U ALHAMBRI).

Andrić slika noć u kojoj dolazi do pijanke ljudi različitih nacija i rasa (Rumuna, Srba, Hrvata, Francuza, Roma, Crnaca).

a) *Tako u svim takvim lokalima ima, po jednom dvaput u godini, naročitih pijanki koje se razlikuju od onih što svako veče počinju u stalno doba noći, i koje gazda i kelneri lukavo vode i hladnokrvno završavaju oko četiri poslije pola noći. Tada se sve djevojke izopijaju, ali istinski, tako da gazda izgubi svaku moć nad njima. I kelneri se zaraze opštim veseljem, pa nekako bolje služe i ne misle samo na bakšiš. I svirači se razdriemaju, opiju, podignu ton, i zamrse note. Takve se pijanke svršavaju samo iznu-
renjem gosta ili posredovanjem policije. Ovo je takva noć.*

b) *Vazduh pun dima i prašine, zasićen zadahom pića, voća i mirisa. Sve podsjeća na večeru pored osvijetljenog slapa.*

c) *U hodnicima studeno i polutamno. Na stolicama kunjaju garderoberke. Muklo i jednolično dopire huk i šum, kao od slapa u daljini. Jeza, i osjećaj da sad negdje mora da sviće.*

Pripovijetku završava rečenica: *A napolju neko rumunski, uporno i uzaludno, doziva policiju. – Gospodo! Molim vas, gospodo!*

Prema jednim izvorima Alhambra je bila u centru grada, pored koncertne dvorane „Ateneum“, gdje je sada restoran „Čina“ (Trg Republike br. 3), a bila je između dva svjetska rata najpoznatiji mjuzik-hol i noćni bar, stjecište trgovačkog i industrijskog mondenskog društva Bukurešta (Živković 1976: 39–40).

³² Ovo nas podsjeća na Andrićev opis Sarajeva u kome se konstatuje da nema grada u koji se brže ulazi (ima se u vidu pravac od Bentbaše).

31. Mjesto na kome se mogao nalaziti restoran Alhambra
(Trg Republike br. 3) – prva pretpostavka (snimljeno 16. 3. 2017; B.T.)

Prema drugim izvorima (podacima do kojih je došla Lidija Čolević, saradnica Departmana za rusku i slovensku filologiju Univerziteta u Bukureštu) Alhambra se nalazila u Strada Constantin Mille 13 (Sector 1). Na toj zgradi velikim slovima piše *Teatru de Vara*. Ona je locirana odmah ispod hotela Capitol (preko puta je hotel Capşa).

32. Mjesto na kome se mogao nalaziti restoran Alhambra –
Strada Constantin Mille 13 – druga pretpostavka (snimljeno 10. 10. 2017; B.T.)

29. Dio radnje romana OMERPAŠA LATAS smješten je u Bukurešt.

U Bukureštu su tada bile okupacione ruske i turske trupe. Bilo je parada, balova i prijema.

30. Od drugih rumunskih gradova pojavljuje se Brašov u romanu OMERPAŠA LATAS (*Ko bi video prizemnu, ali dostojanstvenu i prostranu patricijsku kuću na glavnom trgu u Brašovu, iz koje je potekla, ne bi nikad pomislio da ta žena može da nosi toliko nemira i nereda u sebi.*) i Arad (kao tamnica) u nekoliko tekstova, npr.:

Izviđa se pjesma: Treptavo drvo jasenovo, tanka pređa, jadovito platno za ljute rane i udovičke marame! | Dugo čekanje, dugo čekanje i pusta nado! | Strašni plaču aradski, suzo zenička i marburška! (PJESMA VRETENA) ♦ Finim i superiornim humorom, on je prikrio aradske kazamate i sve što je teško, ružno i gorko bilo u njima (UČITELJ LJUBOMIR)

31. Tokom dvogodišnjeg boravka u Bukureštu Andrić je, nakon kraćeg boravka u Rimu, prvi put spoznao šta je diplomatski život, koje su njegove prednosti i mane. Tada se upoznao sa jednom novom sredinom (njenom kulturom, istorijom i jezikom) koju je kritički, pozitivno i negativno, valorizovao. Zbog velikih obaveza na poslu nije mogao da odvoji mnogo vremena za pisanje. Rumunija je Andriću više značila kao novi korak u diplomatskoj karijeri nego kao značajna karika u književnom stvaralaštvu.

Izvori

Andrić Poezija 1981^a: Andrić, Ivo. EX PONTO, NEMIRI, LIRIKA. In: Andrić, Ivo. *Sabrana dela*, knj. 16. Dop. izd. Urednik Vuk Krnjević. Priredili: Vera Stojić, Petar Džadić, Muharem Pervić, Radovan Vučković. Beograd – Zagreb – Sarajevo – Ljubljana – Skoplje – Titograd: Prosveta – Mladost – Svjetlost – Državna založba Slovenije – Mislja – Pobjeda. 317 s.

Andrić Sveske 1981^b: Andrić, Ivo. SVESKE. In: Andrić, Ivo. *Sabrana dela*, knj. 17. izd. Urednik Vuk Krnjević. Priredili: Vera Stojić, Petar Džadić, Muharem Pervić, Radovan Vučković. Beograd – Zagreb – Sarajevo – Ljubljana – Skoplje – Titograd: Prosveta – Mladost – Svjetlost – Državna založba Slovenije – Mislja – Pobjeda. 427 s.

Andrić Znakovi 1981^c: Andrić, Ivo. ZNAKOVI PORED PUTA. In: Andrić, Ivo. *Sabrana dela*, knj. 16. Dop. izd. Urednik Vuk Krnjević. Priredili: Vera Stojić, Petar Džadić, Muharem Pervić, Radovan Vučković. Beograd – Zagreb – Sarajevo – Ljubljana – Skoplje – Titograd: Prosveta – Mladost – Svjetlost – Državna založba Slovenije – Mislja – Pobjeda. 629 s.

Andrićev Gralis-Korpus: http://www-gewi.uni-graz.at/gralis/korpusarium/gralis_korpus.html. 15.7.2017.

- Dorđević 2000^a: Dorđević Biljana (priredila). Pisma Miloša Crnjanskog Ivi Andriću. In: *Sveske Zaduzbine Ive Andrića*. Beograd. God. 19, sv. 16. S. 39–96.
- Dorđević 2000^b: Dorđević Biljana (priredila). Pisma Iva Vojnovića Ivi Andriću. In: *Sveske zaduzbine Ive Andrića*. Beograd. God. 19, sv. 17. S. 77–122.
- Karaulac 1985: Karaulac, Miroslav (priredio). Prepiska između Ive Andrića i Gustava Krkleca. In: *Sveske Zaduzbine Ive Andrića*. Beograd. God. 3–4, sv. 3. S. 7–444.
- Karaulac 1996: Karaulac, Miroslav (priredio). Andrićeva pisma Cvijanoviću. In: *Sveske Zaduzbine Ive Andrića*. Beograd. God. 15, sv. 12. S. 55–111.
- Karaulac 2000: Karaulac, Miroslav. Ivo Andrić: *Pisma (1912–1973) – Privatna pošta*. Novi Sad: Matica srpska. 516 s.
- Palavestra 1983: Palavestra, Predrag (priredio). Andrićeva pisma Tugomiru Alaupoviću. In: *Sveske Zaduzbine Ive Andrića*. Beograd. God. 2, sv. 2. S. 295–313.
- Bucharest-www: Strada Lipscani & Hanul cu Tei. In: https://www.inyourpocket.com/bucharest/strada-lipscani-hanul-cu-tei_123278v. 1.10.2017.

Literatura

- Balotă 1983: Balotă, Nicolae. Gesta lui Ivo Andrić. In: *Mapamond literar*. Bukurešt. S. 373–375.
- Čolević 2016: Čolević, Lidija. Znakovi Iva Andrića u Bukureštu. In: Tošović, Branko (Ur./Hg.). *Andrićevi ZNAKOVI. Andrićs ZEICHEN*. Graz – Beograd – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Svet knjige – nmli-bris. S. 17–95.
- Dimitrijević 2010³: Dimitrijević, Kosta. *Razgovori i ćutanja Ive Andrića*. Beograd: Prometej. 197 s.
- Glišović 2016: Glišović, Dušan. Diplomatski ispit Ive Andrić iz 1922. godine. In: *Sveske zaduzbine Ive Andrića*. Beograd. God. 35, sv. 33. S. 9–41.
- Juričić 1989: Juričić Bob, Želimir. *Ivo Andrić u Berlinu 1939–41*. Preveo Ivo Šoljan. Sarajevo: Svjetlost. 236 s. [Ivo Andrić in Berlin: 1939–1941]
- Lopičić 2007: Lopičić, Đorđe N. *Konzularni odnosi Srbije (1804–1918)*. Beograd: Zavod za udžbenike. 436 s.
- Micu 1962: Micu, Dumitru. Predgovor. In: *E un pod pe Drina*. București. S. 5–21.

- Nedelcu 2009: Nedelcu, Octavia. Ivo Andrić i Miloš Crnjanski, precursori ai (post)modernizmu sârb? In: *Ipostaze (post)moderniste în literaturile sârbă și croată*. București. S. 31–80.
- Nedelcu 2014: Nedelcu, Octavia. Recepția srpske književnosti u Rumuniji nekad i sada. In: Gudurić, Snežana (ur.). *Jezici i kulture u vremenu i prostoru*. Novi Sad. S. 193–204.
- Nedelcu 2016: Nedelcu, Octavia. Recepția dela Iva Andrića u Rumuniji. In: Tošović, Branko (Ur./Hg.). *Andrićevi ZNAKOVI. Andrićs ZEICHEN*. Graz – Beograd – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Svet knjige – nmlibris. S. 331–344.
- Negulescu 2005: Negulescu, Teodor. Curtea blestemata de Ivo Andrić. In: www.agerostuttgart.de/REVISTAGERO/CULTURA/Ivo%20Andric%20-%2027.6.2015.
- Pavlović 1998: Pavlović, Leposava Bela. Sećanja na Ivu Andrića. In: *Sveske Zadužbine Ive Andrića*. Beograd. God. 17, sv. 14. S. 135–153.
- Popović 1976: Popović, Radovan. *Kazivanja o Andriću*. Beograd: Sloboda. 219 s.
- Stojanović 1975: Stojanović, Vojislava. Ivo Andrić. In: *Banatske novine*. Temišvar. God. 32. Br. 3341.
- Stojanović 1976: Stojanović, Vojislava. Observații asupra romanelor istorice ale lui Mihail Sadoveanu și Ivo Andrić. In: *Raporturi literare româno-slave*. București. S. 230–243.
- Stojanović 1977: Stojanović, Vojislava. Folklorni elementi u delu Ive Andrića i Mihaila Sadoveanua. In: *Analele Universității București. Limbi și literaturi străine*. God. 26. br. II. S. 93–99.
- Stojanović 1978: Stojanović, Vojislava. Mesajul umanist al operei lui Ivo Andrić (1892–1975). In: *Studii literare româno-slave*. București: TUB. S. 267–275.
- Stojanović 1981: Stojanović, Vojislava. Odjek Andrićevih dela u rumunskoj kulturi. In: *Nedeljković, Dragan (ur.). Delo Ive Andrića u kontekstu evropske književnosti i kulture*. Beograd: Zadužbina Ive Andrića. S. 927–931.
- Tošović 2008: Tošović, Branko. *Der Nobelpreisträger Ivo Andrić in Graz – Nobelpreisträger Ivo Andrić u Gracu*. Graz/Grac – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität, Beogradska knjiga. 634 s./S. [Andrić-Initiative: Ivo Andrić im europäischen Kontext – Ivo Andrić u evropskom kontekstu, knj. 1]
- Tucan 2008: Tucan, Dumitru. Povestea spațiilor impure (I. Andrić – E un pod pe Drina). In: *Transilvania*. Cluj-Napoca. Br. 12. S. 74–77.
- Valmarin 1981: Valmarin, Luiza. Ivo Andrić și cultura română: Convergențe și paralelisme. In: *Nedeljković, Dragan (ur.). Delo Ive Andrića u kontekstu*

evropske književnosti i kulture, zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa održanog u Beogradu od 26. do 28. maja 1980. Beograd. S. 917–925.

Vlatković 1997: Vlatković, Dragoljub. Naš nobelovac bio je i prevodilac na rumunski. In: *Borba*. Beograd, 4–5. oktobar, br. 277–278. S. 11.

Živković 1976: Živković, Mirko. *Svedočanstvo o srpsko(jugoslovensko)-rumunskim kulturnim i književnim odnosima*. Bukurešt: Kriterion. 352 s.

Branko Tošović (Graz)

Andric in Bucharest in 1921 and 1922

The study is devoted to the life and work of Ivo Andric in Bucharest, his relation with Romania, its culture, people, and language. The study was written on the basis of (a) materials gathered during the stay in Bucharest from 15th – 18th, March, 2017 (especially in the City Museum and Departments of Russian and Slavic Philology at the University in Bucharest), (b) work made in the Archives of Yugoslavia, SANU Archives and the Ivo Andric Foundation in Belgrade (especially during a study visit in Belgrade from 20th – 30th, October 2014, and from July 7th to August 2nd 2015), (c) introspection into Ivo Andrić file from the Archive of the Ministry of Foreign Affairs in Bucharest on October 10th, 2017, (d) materials gathered from and consultations held with the members of Departments of Russian and Slavic Philology at the University in Bucharest in the period from October 10th – 18th, 2017, (e) materials from Ivo Andric Gralis-Corpus, (f) available literature.

Branko Tošović (emer.)
Institut für Slawistik
Karl-Franzens-Universität Graz
branko.tosovic@uni-graz.at